

363

CBM
B

19609

a
e

v
e
r

v
r
o
u
w
e
n

d
i
e

s
t
i
e
r
v
e
n

i
n

RAVENSBRÜCK

z
e
t
s-

SONJA PRINS

ANKA-zakboekjes

Alles wat Nuttig Kan zijn voor Akties van vrouwen

Uitgeverij SoMA

S1	"Het gaat om de kinderen"	f 5.— (Bfr 75)
S2/3	"Herinneringen van een mijnwerkersvrouw"	f 10.— (Bfr 149)
S4	"Aan de verzetsvrouwen die stierven in Ravensbrück"	f 5.— (Bfr 75)

kortingen voor S4 "*Aan de verzetsvrouwen die stierven
in Ravensbrück*":

aant.	prijs	verzendkosten
1	f 5.— of Bfr 75	f 1.70 of Bfr 25
2	f 9.— of Bfr 125	f 1.70 of Bfr 25
5	f 22.— of Bfr 310	f 2.75 of Bfr 42
10	f 40.— of Bfr 600	f 4.— of Bfr 60
25	f 86.— of Bfr 1300	f 6.— of Bfr 100
50	f 150.— of Bfr 2250	f 10.— of Bfr 150

Voor bestellingen dient men de prijs voor het gewenste aantal plus verzendkosten over te maken op gironummer **41.64.300** van uitg. SoMA, Zocherstraat 58, Amsterdam, (tel. 020/83.32.49).

Ook kan men een 4-nrs.-pakket (S1 + S2/3 + S4) bestellen door overschrijving van f 20.— of Bfr 300 (incl. porto).

inhoud

as van de aarde	5
uit het leven in gevangenschap van twee verzets- vrouwen tot aan hun dood in Ravensbrück	7
Holland	37
vrijheid	38
weer een winter in	39
op sneeuw- en modderwegen	40
inhoud	3

AS VAN DE AARDE

*voor Titia en Saskia Gorter,
vergift in Ravensbrück.*

zij maakten niets van haar, niets dan as van de aarde.

zij brandden haar tot as, de trouwe kameraden
toen kou en honger aan haar lichaam vraten
tot daar geraamtes stonden met bloedeloze huid.

eens komt de tijd dat over land en volkeren vloeit uit
die zilveren laag waaruit het nieuwe leven spruit
glanzend in het verre licht van vele jaren.

meer dan 't leven van haar beulen heeft haar sterven
waarde.

als wat uw dood was niet meer hier zal zijn:
de grauwen en de zwarten, de bunkers en de pijn
komt weer voor aller oog de zilveren schijn.

zoals de melkweg onuitwisbaar aan de hemel is
blijft uw dood ook een eeuwige gedachtenis.

Mecklenburg, febr. 1945

Uit het leven van twee oudere gevangenen tot hun dood in Ravensbrück

HOORSPEL

stemmen:

TINE

HERMIEN

DUITSER I (wachtkommandant)

DUITSER II (ambtenaar Sicherheitsdienst)

DUITSER III (ambtenaar Sicherheitsdienst)

DAMESSTEM

AMSTERDAMSE STEM

JONGE MEISJESSTEM

BLOKOUDEST I

BLOKOUDEST II

KAMPKOMMANDANT

1. *Een gang in de gevangenis van Scheveningen, eind 1941. Geluid van branding op achtergrond.*

De twee zusters staan met hun gezicht naar de muur in de buurt van het kantoortje.

Hermien fluisterend:

Tine!

Tine:

Niet omkijken. Blijf zo staan. Waar werd je gepakt?

Hermien:

Op school. Ik werd naar buiten geroepen door het hoofd. Ik dacht dat het was omdat ik tegen het ontslag van Esther getekend had. Maar waarom de anderen niet? En waarom jij nu ook?

Tine:

Alles is -

Duitsers I vanuit kantoortje, schreeuwt:

Ruhe da! Oder wollt Ihr gleich in der Strafzelle!

Pauze. Hoorbaar ademen.

Tine fluisterend:

We moeten snel iets afspreken. Wij kennen geen engelse piloot. Onze radio - vergeten in te leveren. Luisteren nooit naar buitenlandse zenders. Als ze iets ontdekt hebben: wij weten van niets, doen niet aan politiek. Geloof nooit dat ik bekend heb, wat er ook gebeurt. Verder geen woord meer. Hou je taai.

Pauze.

Hermien fluisterend:

Die krabbels op de muur: "Lieve moeder het ga je goed - Ik ga op transport" -

Duitsers I schreeuwt:

Ruhe da! Donnerwetter nocheinmal!

Pauze. Geluiden in de gangen. Knarsen van een deur die opengesloten wordt, dichtklapt. Onverstaanbaar gepraat.

* *
*

3 maanden later;

kleine cel (denkmonoloog van Tine)

Tine zacht:

Als ze het maar uithoudt zonder mij. Einzelhaft. Nu al drie maanden. Ze is nooit alleen geweest.

Nog altijd geen verhoor. Waarom niet? Zou Robert gepakt zijn? Wie weet wat zij met hem gedaan hebben. Zo'n jongen, als hij gemarteld wordt - Niet in te denken hoe je dan reageert.

En Hermien - zusje. Zij weet bijna evenveel als ik. Help haar, God — nu ik het niet kan doen!

andere kleine cel (denkmonoloog van Hermien)

Hermien:

En dan zeg je tegen de kinderen: Vandaag is er iets heel moois gebeurd. Iets om je hele leven niet te vergeten. Het Vaderland is vrij. Onze Lieve Heer heeft onze gebeden ver-

hoord. Hij was tevreden over ons. Over jullie, omdat je goed je best hebt gedaan. Over jullie moeders en vaders. Over Tine die altijd weet wat wij moeten doen.

Die arme Robert -

Maar nee, laten wij nu een liedje zingen kinderen. Een mooi lied!

(Met trillende stem, zachtjes) Waar de blanke top der duinen -

(snikt)

Vermanend: Hou je stil! Straks word je naar de strafcel overgebracht, waar het helemaal donker is. Laten wij gymnastiek doen kinderen. Een, twee, eerst je linker-, dan je rechterarm. *(Doet het voor)*. Op je tenen. Omlaag. Door je knieën. En omhoog. *(Ademt hoorbaar)*. Een - twee - drie - vier. Een - twee - drie - vier. *(Telkens vermoeider)*. Een - twee - drie - vier.

(Heel hoog het gezoem van vliegtuigen).

Op weg naar Duitsland.

Zouden ze kinderen bombarderen? Deze winter is het afgelopen, zeggen ze.

Al die mensen waarvan de steden verwoest zijn. Rotterdam. Kinderen haten niet. Rotterdam. De Duitsers. Tine kàn haten. Dat is een hele kracht. Maar ik zou niet willen dat de kinderen -

Hoe kun je ze ooit duidelijk maken dat het leven goed is om geleefd te worden, als er mensen zijn die ze moeten haten?

Na de oorlog -

Al de doden blijven. En de verwoestingen. O God hoe

moet je hun ooit duidelijk maken dat het goed is om te haten?

(Loopt heen en weer. Vier stappen heen, vier stappen terug).

Wat duurt het weer lang voordat het avond wordt.

Een klein stukje lucht.

Een stukje nevel. Zeenevel.

Dat je nooit meer die lucht ruikt. Gevangenslucht. Dat je nooit buiten komt. Einzelhaft. Altijd nog beter dan die donkere dagen in de strafcel.

Thijm. Maar die groeit niet aan zee.

Blauwe distels. Zout. Het schuim op de pier.

Meeuwen duiken en zeilen tegen de wind.

Zeemeeuwen zijn ook roofvogels. Hatén. Tot je hart in je lichaam een roofvogel wordt. - Is dat hatén? Hatén is vuur.

Onzichtbaar vuur. Dat het vuil verbrandt.

Maar als je nu zo zwak en willoos bent dat je liever zelf verbrandt dan iemand anders?

Ik kan het vuur niet aansteken. Ik ben te week. Een weekdier. O God, kinderen, luister niet naar mij! Is het slecht als je niet kan hatén?

Ver en onwezenlijk, als van omhoog zwevend, de muziek van "Merck toch hoe sterk", eerst alleen piano met zachte pedaal, dan langzaam aanzwellend een kinderkoor, maar steds ver weg, hoog, ij.

2. Verhoor

Kantoorruimte in het gebouw van de Sicherheitsdienst in Scheveningen. Op achtergrond geluid van schrijfmachine.

Duitsers II:

Laten wij beginnen bij het begin. Waar bent u geboren?

Hermien:

Haarlem.

Na elk antwoord geluid van pen op papier.

Duitsers II:

Wanneer?

Hermien:

11 september 1897.

Duitsers II:

Vierenveertig. Een leeftijd om verstandiger te zijn.

Na?

Hermien:

Daarop antwoord ik niet, Herr Offizier.

Duitsers II:

Also. Scholen?

Hermien:

Kweekschool voor onderwijzers in Haarlem.

Duitser II *honend:*

Dat noemt zich een voorgangster van de jeugd! Zijn er nog meer van dat soort bij jullie?

Hermien:

Veel. Zeker - heel veel.

Duitser II *onzeker:*

Also. Diploma's?

Hermien:

Akte Lager Onderwijs en Hoofdakte.

Duitser II:

Betrekking? Als hoofd?

Hermien:

Eerste Christelijke Lagere School. Nee, niet als hoofd. Misschien na de oorlog -

Duitser II *boos:*

Wilt u uw brutaliteiten voor u houden! Onderwijzers, pah!

Hermien *onthutst:*

Ik weet werkelijk niet - O bedoelt u dat! Maar u gelooft toch niet dat u zult winnen!?

Pauze.

Duitser II:

Wanneer bent u begonnen met illegaal werk?

Hermien *moeizaam*:

Ik - heb - niet illegaal gewerkt.

Duitser II:

Zo. Leugens gaan u nog niet al te best af.

Mijn compliment.

Hermien:

Herr Offizier -

Duitser II:

Na?

Hermien:

Niets.

Duitser II:

U woont samen met uw zuster?

Hermien:

Ja.

Duitser II:

Wat doet zij de hele dag? Luieren?

Hermien:

Zij doet het huishouden.

Duitser II:

Dus ù werkt voor u beiden?

Hermien:

Zij werkt ook voor mij. Haar werk is veel vervelender dan het mijne.

Duitser II:

Heel opofferend. Vooral als de ene zuster de hele dag van huis is en de andere haar gang kan gaan. Na?

Hermien:

Wat bedoelt u?

Duitser II:

Achter uw rug de vijand helpen.

Hermien snel:

De vijand (*breekt af*)

Duitser II:

Zijn wij? Dat wou u zeggen? Antwoordt onmiddellijk!

Hermien:

Daarop kan ik niet antwoorden, Herr Offizier.

Duitser II:

Achter uw rug de vijand helpen. Die 's nachts vrouwen en kinderen bombardeert. Niet waar?

Hermien:

Vrouwen en kinderen zijn ook door u gedood.

Duitser II:

Uit noodweer. Of omdat uw generaals verzuimden Rotterdam tot open stad te proklameren. Niet 's nachts en niet achterbaks.

Hermien:

En de Joden?

Duitser II:

Die worden niet gedood. Alleen verplaatst. Om ruimte te maken voor mensen die aan de opbouw meewerken.

We gaan verder. Uw zuster heeft met of zonder uw bijstand de Engelsen geholpen. Wij weten veel meer dan u denkt. Een van u beiden is de hoofdschuldige. De andere interesseert ons niet, die laten we lopen.

Dus - bijzonderheden alstublieft.

Hermien *haastig*:

Ja, het zat zo. Zij was het juist, die van niets wist. Ik heb het voor haar verborgen. Zij bemoeide zich niet met zulke dingen -

Duitser II:

Zo! De piloot heeft u ook verborgen?

Hermien:

De piloot? - Wij kennen geen piloot.

Duitser II:

Dit keer gaat het u beter af. Liegen kun je blijkbaar snel leren.

Kom, praat geen onzin. Een piloot heeft bij jullie in het tuinhuis gezeten.

Wie heeft hem verder gebracht? Uw zuster?

Hermien:

Nee.

Duitser II:

Dan u. Denk erom: wie op transport gaat krijgt levenslang.

In vertrouwen zeg ik u dat ik niet weet wat er in de kampen gebeurt maar ik weet wel dat een vrouw van uw leeftijd er niet levend uitkomt.

Wie onderhield de verbinding met de overkant?

Uw zuster?

Hermien:

Nee.

Duitsers II:

Dan u. Het staat vast dat een van u beiden verantwoordelijk is. Wat heeft het voor nut om alletwee opgesloten te blijven als er één vrij kan komen?

Hermien:

Laat u mijn zuster gaan. Zij is ouder en zij kan minder verdragen. Ik neem de schuld op mij.

Duitsers II:

Heel mooi. Maar geef dan bijzonderheden.

Hermien:

Dat kan ik niet.

Duitsers II:

Omdat u er zelf niet mee bekend bent.

Hermien:

Ik weet ze wel maar ik kan ze niet geven. Heeft u geen begrip van eer?

Duitsers II:

Eer? Donnerwetter, een vrouw als u, die over éér praat!

Hermien:

Mijn eer verbiedt mij om u bijzonderheden te geven. Maar u kunt ervan op aan dat ik ze ken. En dat mijn zuster niet verantwoordelijk is.

Duitsers II:

Dus u verkiest Schutzhaft? Na wat ik u verteld heb?

Hermien:

Het zal niet erger zijn dan de cel.

Duitsers II:

U weet niet waar u het over heeft. Het is hier honderdmaal beter voor u (*zacht*) dan in een van de kampen.

Pauze.

Belt. Deur gaat open. Stappen van kaplaarzen.

Breng deze gevangene terug naar haar cel.

(Zich verwijderende stappen).

Geluid van schrijfmachine houdt op.

Duitsers III:

Na Heinz! Een fiasco, wass? Niet veel opgeleverd?

Duitser II:

Geen pest. Nou de zuster nog. Wat hebben we aan die oude wijven? We moeten ergens kunnen aanknopen. Het staat vast dat er een organisatie achter zit.

Duitser III:

Als het een Polin was had je haar wel anders aangepakt.

Duitser II:

Dat is het juist. Je kan hier zo weinig beginnen. Hoorde je hoe zij het over haar eer had?

Duitser III:

Om je rot te lachen. Bij die struikroversmentaliteit van de illegalen! Je hebt je toch niks wijs laten maken?

Duitser II:

Om de verdommenis niet! Maar ze meende het wel -

Duitser III:

Wat je zegt!

Schrijfmachine begint weer.

Duitser II loopt heen en weer. Fluit (vals) een of ander Duits soldatenlied.

Zelfde ruimte. Zelfde schrijfmachine.

Duitser II:

Op die stoel zat uw zuster een uur geleden.

Tine:

Ja Herr Kapitän? Of is die titel afgeschaft?

Duitser II:

Obersturmführer.

Tine *spottend*:

Dat is te moeilijk om te zeggen.

Duitser II:

Uw zuster huilde. Zij heeft alles bekend. Zij heeft gezegd dat zij een Engelse piloot verborgen heeft en dat zij de verbinding met de overkant onderhield. Ik heb haar beloofd om u vrij te laten als het zou blijken dat zij de waarheid heeft gesproken.

Wij weten dat een van u beiden de hoofdschuldige is en wij hebben er geen enkel belang bij om u beiden vast te houden. Als u van niets weet mag u wat ons betreft naar huis gaan. Ik heb haar mijn erewoord gegeven.

Pauze.

Tine:

Mijn zuster voelde zich misschien niet goed. Zij is wel eens meer zwak. En gemakkelijk te overtuigen.

Duitser II:

Daarin moet ik u tegenspreken. Ik heb haar niets voorgezegd. U bent geen van beiden gemakkelijk om te overtuigen.

Schrijfmachine houdt op.

Tine trots:

Dat is maar goed ook. Maar om terug te komen op mijn zuster (*schrijfmachine begint weer*) als het waar is dat zij schuld heeft bekend moet ik dit onherroepelijk tegenspreken. Van ons tweeën heb ik de leiding. In alles. Wat we ook doen, ik ben verantwoordelijk en niet zij.

Schrijfmachine houdt op.

Duitsers II honend:

Het edele tweetal! En denkt u dat ik daartegen niets kan beginnen?

Schrijfmachine begint weer.

Schreeuwt:

U moest een pak rammel krijgen - alletweel! Maar wacht maar, dat komt wel in Duitsland!

Schreeuwen gaat over in gieren van een trein in de bocht.

3. *Transport (2 maanden later).*

Volle wagon in rijdende trein.

Tine:

Het gaat nou weer een beetje harder. We zullen er wel gauw zijn.

Hermien:

Vijf keer zijn we al voor de nacht in gevangenissen ondergebracht. Ik heb me nooit gerealiseerd dat Duitsland zo groot is. Het komt door de militaire transporten dat het zo lang duurt, dat weet ik wel. Maar toch - Vijf dagen rijden en misschien nog eens vijf dagen. Als ik dat later aan de kinderen vertel!

Tine *beschermend:*

Je hebt gelijk dat je aan de toekomst denkt. Als we maar in wat beter gezelschap waren!

Ik geloof niet dat iemand van hun weet wat verzet is.

Hermien *voorzichtig:*

Die Amsterdamse moeke -

Tine:

Je weet best wat ik bedoel. Ze hebben alleen toevallig es iemand onderdak gegeven of met geld gesteund. Zelfs zij die pamfletten hebben verspreid deden het zomaar, om toch iets te doen. Alles toevallig. Hoor die es!

Damesstem *klagerig:*

Niets heb ik mee kunnen nemen. Als ik maar een zakdoek

of mijn tandenborstel had! Wat kun je je ongelukkig voelen zonder de gewoonste dingen.

Amsterdamse stem:

Mens, als dat het ergste was dat je je tanden niet kan poetsen! Waar we naar toe gaan zal je moeten leren flink aan te pakken. Ik heb gehoord dat werken de hoofdzaak is.

Jonge meisjesstem:

O ja? Wat voor werk, weet u dat? En waar komen we te wonen?

Amsterdamse stem:

Een dak zal er altijd wel zijn. En dan te denken dat je voor zo'n vodge papier -

Tine streng:

Dat moet u niet zeggen. U hebt òòk uw plicht als Nederlandse gedaan.

Amsterdamse stem:

Heeft u kinderen?

Tine:

Nee, en dat is maar goed ook.

Amsterdamse stem:

Kinderen heb je of je heb ze niet. Je kan er weinig aan doen. Zo is het met die kranten ook. Je krijgt ze in je handen gestopt en je verspreidt ze. Omdat het nou eenmaal niet anders kan. En dan word je gepakt of je wordt niet ge-

pakt en als je niet gepakt wordt zeg je: dat is maar goed ook. Net als u met die kinderen.

Hermien zacht:

Ik heb kinderen. Een hele klas vol. Toch heb ik geen spijt.

Amsterdamse stem:

Ik zei 't maar bij wijze van spreken. Het is voor de kinderen dat we het doen. Maar jullie weten niet wat het is! - Mijn kleine meid is pas drie!

Tine:

Ze zullen geholpen worden, daar kunt u van op aan.

De trein gaat langzamer rijden.

Damesstem:

Het zesde station op onze lijdensweg!

Tine:

Als we maar iets bereikt hebben. Is dat niet

Andere stem:

Dat klinkt een beetje alsof we mieren zijn. Vindt u ook niet?

Tine verbaasd:

Mieren?

Andere stem:

Als die maar een strootje versleept hebben zijn ze tevreden. Tevreden is eigenlijk onzin, want zij kennen geen on-

tevredenheid. Laten wij zeggen dat hun instinkt bevredigd is. Ik kan niet zeggen dat ik me bevredigd voel.

Tine beschermend:

Waarschijnlijk omdat u niet iets gedaan hebt waarover u tevreden kòn zijn.

Andere stem:

Waarschijnlijk omdat ik teveel gedaan heb. Het is heel prettig om druk bezig te zijn en het houdt de moed er in. Maar ik had beter moeten uitkijken en niet de verantwoording op de schouders van een ander laden. Dat lijkt mij ook verstandig voor de plaats waar wij naar toe reizen.

Tine met verbaasde waardering:

Kunt u iets vertellen over uw werk?

Andere stem:

Nee - ook niet over de plaats waar ik vandaan kom. Het is nog steeds oorlog.

Fading.

Geratel van de trein gaat over in luchtafweergeschut.

Grote cel.

Amsterdamse stem:

Ze laten ons stikken. De bewaaksters zijn allemaal naar de

kelder gevlucht.

En wij steken op de tiende of twaalfde verdieping van dit rotgebouw als een vinger in het gezicht van de Tommies.

Bom slaat dichtbij in.

Gegil van gevangenen in andere cellen.

Jessusmaria! Ruiken jullie de brandlucht?

Jonge meisjesstem:

Houdt u mij vast?

Hermien:

Ik hou je vast. Wees maar niet bang.

Amsterdamse stem:

Fosforbommen. Zien jullie dat licht? Morgen zal er niet veel over zijn. Hoe zou deze stad heten?

Geratel van een rijdende wagon.

Fading.

4. Ravensbrück

"Quarantaineblok" barak met 500 gevangenen. Geluid van metalen lepels en kommen, schuren van krukken over de vloer enz. Voortdurend gedempt gepraat met geregelde tussenpozen onderbroken door rauwe vrouwenstem (blokoudste) die Ruhe! (Ruhe da!) en Maulhalten! (Maulhalten Ihr Gesindel!) roept.

Tine zacht:

Je weet nooit hoe laat het is. Ik heb het gevraagd en zij zegt dat het me niks aangaat.

Hoe laat we opstaan en hoe laat de lichten uitgaan. Warum wollt Ihr das wissen. Bleibt sitzen, seit ruhig. In de gevangenis mochten wij tenminste sokken stoppen.

Hermien:

Zou dit nog altijd quarantaine zijn?

Tine:

Seit froh dass Ihr nicht hinausmüsst.

Hermien:

Ik zou nog liever stenen sjouwen.

Tine:

Wees niet zo dom. Ilse heeft toch gezegd dat we bij haar in het blok konden komen en dan zorgt zij dat we bij de breisters worden ingedeeld. Dan zijn we voorlopig gered.

Hermien:

Ik heb beloofd dat ik dat jonge kind bij me zou houden.

Tine:

Alsof jij er wat aan kan doen, Mientje. En het is niet zo'n voorrecht om bij de breisters ingedeeld te worden. Breien is niet produktief - vroeg of laat gaan zij op dodentransport.

Ilse zegt dat wij daar kunnen blijven tot zij iets beters voor ons heeft.

Hermien:

Je hoeft voor mij niet te doen alsof je het gelooft, Tine. Op onze leeftijd is hier niets beters. Ik ben niet bang. Of liever ik ben nog veel banger voor deze hel om mij heen - zoals dat meisje geslagen wordt alleen maar omdat zij kijkt! omdat zij haar ogen niet neerslaat -

Blokoudste:

Freches Aas! Holländerin, nicht? Gucken immer so frech!

Hermien:

Làten zij ons maar op dodentransport sturen!
Alles is beter dan dit.

Tine:

Lieve Mientje, we zijn toch bij elkaar. We hebben toch ons geloof en we weten waarom we hier zijn. Hoeveel zijn er niet toevallig opgepakt. Wees flink, denk een beetje aan mij.

Hermien berouwwol:

Voor jou is het nog veel erger, natuurlijk. Ik denk alleen aan mezelf, jij denkt aan de organisatie die vernield is. En dat we nu machteloos zijn.

Tine:

Ik ben heus niet zo'n heldin, maar machteloos zijn we nooit, dat weet je ook wel.

Hermien:

Ik weet het wel maar je beseft het niet meer. Als we hier lang moeten blijven ben ik bang dat we niets meer zullen beseffen. O Tine, wat zou ik zonder jou moeten beginnen.

Tine:

Ik heb jou net zo hard nodig als jij mij.

Twee jaar later.

Dagelijks rumoer in de barak sterft weg.

Nachtgeluiden. Gekreun, mompelen van slapende vrouwen; vaak wordt moeder of moeder help me toch in verschillende talen uit bezette Europese landen geroepen.

Tine:

Kun je ook niet slapen?

(Geen akoestiek. Denk-monoloog van Tine)

Ze slaapt.

Twee jaar al. Vandaag twee jaar geleden. Toen zaten we nog in quarantaine. Toen werd Annie voor het eerst geslagen. Annie - Ze zeiden dat het tyfus was. Wat zijn er veel

gestorven. Vel over been. Een dood mens is een ding, zonder gevoel. Afval. Wanneer zal de Heer ons tot afval maken?

Zwak ben je. Je lichaam doet pijn, je kunt niet liggen zonder pijn. Maar de ziel - stijgt die daar niet boven uit? Mijn ziel is zwak, even zwak als mijn lichaam. Ik voel dat mijn geest wegebt, er blijft niets van over.

Vaderland. Hermien. Moeder.

Een bloeiende wei en moeder riep van de dijk. Dat we moesten komen om te eten. Eerst nog aan het gras denken en de zon. Moeders gezicht. Een blauw schort had zij voor. En dan aan het eten. Zondagseten. Soep met vermicelli. Osselappen - kruimige aardappels - aardbeien met room - Hoe weet je dat allemaal nog zo goed.

stilte

Maar die wei - is toch het vaderland. Een gouden dag. Zolang ik leef de adem van een gouden dag - in mij. Mildheid. Rechtvaardigheid. Vriendelijke gezichten. Hermien. Ik ben een klein kind naast Hermien. Zonder haar een leeg omhulsel, Mijn God, ik zie je nergens. Ik ben voorgoed verlaten.

Ziel en geest ebben weg, zonder brood, zonder het brood van jouw kracht en bijstand. Slaap. Zoals een tor slaapt of een kleine grijze mot. Zij verliest het poeder van haar vleugels en er blijft niets van over dan een leeg omhulsel. Slaap.

(Geen akoestiek. Denk-monoloog van Hermien).

Hermien:

Zij denkt dat ik slaap. Arme kleine Tine. Nu ben ik de oudste. Zij kan niet meer ouder worden, ze gaat in zichzelf terug. Alsof zij niet meer leeft.

Het eerste jaar is het ergste. Als je dan nog leeft, haal je het wel.

Zonder mij was zij nu dood. Godzijdank heb ik iemand om voor te zorgen. Zonder haar geloof ik dat ik ook - Nee, toch niet. Je vindt altijd een kameraad. Iemand voor wie je inspringt, als het nodig is, en die jou ook helpt. Alleen de paren en de groepen slaan zich er doorheen. Die alleen zijn, gaan dood. Een maatschappij op zichzelf. Een wilde, een brute maatschappij. De mens is niet geschapen om alleen te zijn. Uit de chaos ontstaat het licht. Uit welke chaos en welk licht? Nooit en te nimmer uit de chaos van de nazi-maatschappij. De mens is een wolf voor de mensen. Honger. Wolf van de honger. Angst. Wolf van de angst. Angst en pijn. Leven is angst en pijn. Niet-meer-voelen is dood. De dood van het massagraf, van de gaskamer. Zij weet ook wel dat de gasinstallatie van Auschwitz naar ons in Ravensbrück is overgebracht. Maar ik zeg er niets over. Misschien beseft zij het niet.

Omdat Auschwitz bevrijd is. Een wedloop met de tijd. Hoevelen hebben die wedloop al verloren? Voor ons is het werkelijk een wedloop met de tijd. De ouden en zieken gaan naar het Jugendlager, daar staan de ovens. Het zal vreselijk zijn om haar daar naar toe te brengen. Misschien

beseft zij het niet. Als een kind. "In het Jugendlager krijg je het beter," moet ik tegen haar zeggen. "Misschien een deken". De laatste winter. De laatste winter van de oorlog en dan wij - in die laatste dagen! Hoevelen vallen niet op het laatst. Denk niet dat je iets bijzonders bent. Je weet waarvoor het was. Vroeg of laat komt de dood voor iedereen. Jij hebt al een heel leven achter je. Tine ook. Denk aan Annie. Zeventien jaar. Zonder moeder of vader in een vreemd land gestorven. Denk aan tante Leen. Haar jongste kind gestorven terwijl zij ver van huis als dwangarbeidster op de velden werkt en dan nog anderen opbeurt. Wat gebeurt er bij ons thuis? De mensen denken aan ons. Wij mogen hun niet teleurstellen. Als de kinderen niet hun best doen zeggen de moeders: denk aan de gevangenen, doe je best voor hen! Die uit de kampen terugkomen zullen de huizen en de straten, ze zullen alle gezichten met andere ogen zien. Alles zal stralen alsof het nieuw is. En de mensen zullen hen onthalen, zij zullen hen troosten, zij zullen kinderen naar hen noemen. En ik zal er bij zijn. Ik zal met hun ogen kijken en met hun handen de handen van anderen strelen.

5. *Een paar maanden later, begin 1945.*
Grote open ruimte tussen barakken.
Een stilstaande, fluisterende menigte.

Kampkommandant:

Blockälteste, sind das die Zugängen für das Jugendlager?

Blokoudste:

Jawohl, Herr Kommandant.

Kommandant:

Seit nur vernünftig, dass es Ihnen dort besser geht.

Blokoudste:

Jawohl, Herr Kommandant.

Kampkommandant:

Brot und Decke sollen sie bekommen wenn sie vernünftig sind. Wissen sie das alle, Blockälteste?

Blokoudste:

Jawohl, Herr -

Kampkommandant:

Lauter Grossmütter haben sich hier gefunden, scheint es. Wenn die nicht vernünftig sind - Brauchen ja áuch nicht mehr zu arbeiten. Wir wollen mal sehen - Ihr selber seit schuld dran wenn es Fehlleistungen gibt.
Heil Hitler!

Blokoudste:

Heil Hitler, Herr Kommandant!

Stappen van de kommandant verwijderen zich.

Blokoudste schreeuwt:

Ihr habt es verstanden? Brot und Decke sollt Ihr bekommen.

Een gemurmel gaat door de menigte.

Wir warten bis die Lastwagen eintreffen.

Pauze. Geschuifel en gefluister.

Tine:

Je hoeft niet bang te zijn. Ik begrijp het wel. Misschien zien we elkaar nu voor het laatst.

Hermien:

Een paar dagen misschien. Misschien net genoeg voor de Russen -

Tine:

Onzin, die zijn nog niet zo ver. De schoorstenen krijgen nog heel wat te doen. Had je ooit anders verwacht? Een leeg omhulsel, dat zijn we. Vel over been. Goed voor de schoorsteen.

Pauze. Geschuifel en gefluister.

Hermien draait zich om:

Tante Leen! Wat zie je eruit!

Amsterdamse stem dof:

Tyfus gehad. Verwacht niks meer, nou mijn kleine meid -

Hermien:

Je zult haar terugvinden.

Amsterdamse stem:

Ik ben niet gelovig.

Dat het later beter wordt, dat geloof ik wel. Maar dat zullen ze zonder mij moeten doen.

Pauze.

Denk-monoloog van Hermien:

Als de auto's komen is het met ons gedaan.

Een goed leven.

En geen slecht einde. Allemaal bij elkaar. Grootmoeders.

Die het niet zijn hadden het kunnen zijn.

Als een schaduw komt het einde. De schaduw na een hete dag. Wat laten wij na? Warmte - een beetje warmte misschien, voor later, als iemand aan ons zal denken.

Geluid van naderende vrachtwagens.

Amsterdamse stem:

Hollanders, laten we bij elkaar blijven!

Hermien:
Samen - (*huilt*).

Tine zacht:
Blijf bij me.

Blokoudste schreeuwt:
Einsteigen! Los, los! Nach den Jugendlager, ein bisschen dally! Die Wagen müssen heute noch zurück. (*zachter*) Es ist so wie so schon zu spät.

*Laatste woorden gaan over in geluid van
wegrijdende wagens.*

HOLLAND

jouw naam is als een wond die in guur weer blijft schrijnen
en plotseling openschiet. het was geen groot verdriet
maar nu zie ik opnieuw de liefste plek verdwijnen
keer ik weerom? ik weet het niet.

wij liggen in het stro en allen zwijgen
tot een van jou vertelt, die 't laatste bij ons kwam.
zij spreekt van de gevaren die je dag aan dag bedreigen
mijn keel knijpt toe om wat jou overkwam.

maar dan vertelt zij hoe jij vecht met onbesmeurde vanen
en dat zegt ons het meest.
wij kruipen om haar heen en voelen ons tezamen
ons leven is toch niet vergeefs geweest.

wij die in ballingschap op de bevrijding wachten
gaan door de avond heen en horen zijn geluiden
zonder de angst voor nieuwe dagen en vermoeide nachten.

jouw naam is als een klok die zacht en ver blijft luiden.

1943

VRIJHEID

in goude en witte kleuren, landschap dat wij in de droom
ontwaren
zo fijn en wit geverfd als sprookjes die in rook opstijgen -
konden wij jou eenmaal recht voor onze ogen krijgen!
jij gaat voorbij, alsof we tussen hoge rotsen varen.

wat blijf jij ver van ons, jij goud bemaaldel vrijheid
wat blijf jij ver - een smalle witte streep aan grauwe zeeën
de einder langs, boven ons hoofd de wijde witte vlucht
van meeuwen
wij op een schip dat thuiskomt ons hart vol blijheid.

al heb je ons ook pijn gedaan zo vele malen
als jij voorbijtrok en ons 's nachts je gouden veren toonde
wij weten toch dat wij jou eens verenigd zullen
binnenhalen
wat is meer waard dan dat?
vreugde gezamenlijk zal deze tijd bekronen.

1943

WEER EEN WINTER IN

morgen staan wij weer de ganse dag op 't veld
bij bossen rood
tussen blauwe sparren steekt een gele berk
de herfst bloeit vruchteloos

voor ons die al ons hopen en verlangen zetten
op zijn gewin
nu gaan wij honderden gevangen vrouwen
weer een winter in

zo vol verdriet dat overvloedig wanneer men sterft
en dan geneest
alles wat ons leven waarde gaf
dat is geweest

wij sterven niet, wij houden deze scherpe pijn
en weten ook waarvoor
wij werken moe van dagbegin tot aan het eind
de winter door

1944

OP SNEEUW- EN MODDERWEGEN
(Mecklenburg)

wij lieten u daar achter
op de kale vlakten
in het oosten
zovelen van de onzen
zijn daar gebleven

wij lieten u daar liggen
op de modderwegen
in sneeuw en regen
geen hart kan dit vergeten
geen hoofd is als weleer

wij bleven zelf achter
op de grote heuvels
in de geulen
met leem op onze handen
een schim uit uw verleden

wij keerden weer en zochten
onze kameraden
wij lieten u daar liggen
op sneeuw- en modderwegen
nu zien wij uw gezichten

1946

40

